

УДК 159.9:070

Гурлева Т.С.

ОСОБИСТІСНА АВТОНОМНІСТЬ ЧИТАЧІВ В ОПІРНОСТІ ДЕСТРУКТИВНОМУ ВПЛИВУ МЕДІА-ТЕКСТІВ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Володіти собою — найбільша влада (Сенека)

Гурлева Т. С. Особистісна автономність читачів в опірності деструктивному впливу медіа-текстів: реалії та перспективи розвитку. У статті викладено результати дослідження особливостей якості автономності громадян — читачів друкованих ЗМІ, а також редакторів текстових видань. Встановлено, що автономність

редактора пов'язана з його діалогічністю і впливає на встановлення діалогу між автором статті (психологом) і читачем (клієнтом), що позначається на здатності останнього опиратися деструктивному впливу медіа-текстів в умовах гібридної війни. Окреслено перспективи розвитку автономності та діалогічного взаємовпливу означених сторін комунікативного процесу – читача, автора і редактора ДЗМІ.

Ключові слова: автономність, залежність, суб'єктна регуляція, друковані ЗМІ, медіа-текст, діалогічний текст, деструктивний вплив, діалогічне спілкування, діалогічне мислення, психолог-автор, клієнт-читач, редактор видання.

Гурлева Т. С. Личностная автономность читателей в сопротивляемости деструктивному влиянию медиа-текстов: реалии и перспективы развития. В статье изложены результаты исследования особенностей качества автономности граждан – читателей печатных СМИ, а также редакторов текстовых изданий. Установлено, что автономность редактора связана с его диалогичностью и влияет на установление диалога между автором (психологом) статьи и читателем (клиентом), что сказывается на способности последнего сопротивляться деструктивному влиянию медиа-текстов в условиях гибридной войны. Очерчены перспективы развития автономности и диалогического взаимовлияния обозначенных сторон коммуникативного процесса – читателя, автора, редактора издания ПСМИ.

Ключевые слова: автономность, зависимость, субъектная регуляция, печатные СМИ, медиа-текст, диалогический текст, деструктивное влияние, диалогическое общение, диалогическое мышление, психолог-автор, клиент-читатель, редактор издания.

Постановка проблеми. Вітчизняні вчені активно досліджують питання психологічної допомоги різним категоріям постраждалих від воєнних дій та медіа-впливу для збереження психічного здоров'я громадян. Збільшилась кількість робіт, в яких розкриваються питання впливу тексту на свідомість людини, питання діалогу як співтворчості, продуктивної взаємодії, а також життєвої, комунікативної, авторської і читацької компетентності (Г.О. Балл, О.Л. Вернік, Т.Г. Калюжна, О.М. Корніяка, М.М. Назар, Л.А. Найдьонова, В.В. Різун, Т.О. Яценко та ін.). Попри значну кількість наукових розробок із зазначених тем, майже відсутні

напрацювання щодо особливостей впливу психолога на громадян опосередковано, через текстові, друковані ЗМІ (ДЗМІ), що б, упереджуючи наслідки деструктивного навіювання через медіа-тексти, сприяло особистісному розвитку людини у сучасних кризових умовах. Адже друкований, буквенний текст є досить популярним і прочитуваним, а преса взагалі вважається «більш аналітичною, ніж радіо і телебачення, адже вона потребує сильних аргументів для переконання читачів і більшою мірою “працює” з розумом аудиторії» [8, с. 49]. Актуальним є вивчення окремих факторів, а також особистісних рис і якостей, які допомагають читачеві отримувати корисну інформацію й активно опиратися шкідливому впливу через текстові (буквені) мас-медійні ресурси.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Щодо сприйняття тексту нагальними є ідеї і напрацювання таких вітчизняних і зарубіжних психологів, як Л. С. Виготський, Х. Г. Гадамер, Г. С. Костюк, О. О. Леонтєв, С. Л. Рубінштейн, Н. В. Чепелева та ін. Останнім часом все активніше розробляється проблема особливостей функціонування газетного стилю мови (Т. Г. Добросклонська, Г. М. Подшивайлова, М. А. Шамелашвілі та ін.), до основних функцій якого відносять інформаційну функцію та функцію впливу, причому друга вважається домінуючою [5].

Вчені підкреслюють важливість дотримання певних вимог до тексту психолога. Один із пунктів Етичного кодексу вченого, запропонованого академіком С.У. Гончаренком, безпосередньо стосується виступів психолога, у тому числі у ЗМІ, які є складовою частиною національного інформаційного простору: «Наукові видання праць і виступи вченого на наукових форумах, викладацька робота і просвітницька діяльність через засоби масової інформації повинні бути бездоганними в етичному плані, містити достовірну об'єктивну науково-практичну інформацію і виключати будь-яку рекламу, саморекламу й елементи недобросовісної конкуренції» [7, с.92]. Дотримання цих та інших етичних норм не лише сприяє успішному впровадженню результатів наукових досліджень у життя суспільства, а є умовою висококваліфікованої фахової допомоги, якої потребують громадяни в сучасних кризових умовах. Така допомога передбачає гуманні, суб'єкт-суб'єктні, рівноправні стосунки між партнерами.

Важливою якістю того, хто надає психологічну допомогу і того, хто її отримує, вважаємо особистісну автономність. У філософському сенсі автономність значить самозаконність, самотійне буття, яке визначається власним розумом і совістю, це – свобода, яка криється у самодетермінації і незалежності від зовнішніх впливів. Автономна, незалежна і вільна особистість, на думку психологів, не означає її відчуження, самотність та асоціальність. Автономність необхідна індивідові для власного становлення, творчої вибудови стосунків з іншими людьми і свого життя, та розглядається як суб'єктна активність (К. О. Абульханова-Славська, А. В. Брушлинський, В. О. Татенко, В. А. Роменець та ін.), особистісна активність (Л. І. Анциферова, Л. І. Божович, М. Й. Боришевський та ін.). Так, Е. Фромм розумів автономність як позитивну свободу для саморозвитку, вбачав у ній запоруку самотійного та свідомого вибору, коли людина бере на себе відповідальність за власні вчинки [11]. Е. О. Балл розглядає особистість «як вищий рівень суб'єктності», під чим розуміє свободу індивіда, його здатність до самовизначення (самодетермінації) [1]. Автономність або «ефективна самотійність», за Г. С. Пригіним, є однією з найважливіших інтегративних якостей особистості, яка відображає високий ступінь сформованості системи свідомої регуляції, яку можна розглядати і як тип суб'єктної регуляції, і як тип активності особистості [6, с. 9].

Мета дослідження – визначити особливості якості автономності громадян та її роль у діалогічному спілкуванні читачів з психологом-автором і в опірності деструктивному впливу через ДЗМІ. Методи дослідження: анкетне опитування українців щодо їх схильності до діалогу з медіа-психологом, а також редакторів друкованих видань стосовно діалогічності текстів, які виходять із паперового друку (або розміщаються на інтернет-сайті); вивчення розвитку автономності як якості суб'єкта, що сприяє діалогічності стосунків між психологом і громадянами (тест Г. С. Пригіна «Автономність-Залежність»). До аналізу даних емпіричного дослідження було застосовано методи кількісної і якісної обробки, методи математичної статистики.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Інформація, яку подають сучасні ЗМІ, є завжди актуальною, особливо коли в отриманні затребуваних відомостей і даних є

певний дефіцит, або до якоїсь теми є надзвичайна цікавість громадян. Завдяки різноманітним формам масової інформації індивід отримує можливість усвідомлювати свою єдність із суспільством, відчувати себе невід'ємною частиною людства. Користуючись різними джерелами інформації, людина може або творчо змінювати себе і своє оточення, або, піддавшись деструктивному, маніпулятивному, руйнівному впливові, прямувати хибним шляхом, деградувати. Механізми такого впливу ефективно діють там, де вони не зустрічають опору, де людина «дозволяє» маніпулювати собою, покладаючись не на власні переконання, особисту відповідальність, совість, пошук істини, а на зовнішній авторитет. Таке некритичне підпорядкування впливовим людям, чужій думці провокує регрес особистості, нівелювання, а то й знищення її здатності бути суб'єктом свого і суспільного життя. Тому важливим є отримання громадянином фахової допомоги у пошуку і відновленні власних ресурсів у подоланні життєвих криз, спричинених війною, в опиранні маніпулятивним, дезорієнтуючим технологіям. Підтримати людину і допомогти їй визначитись у житті, у власних можливостях може психолог як віч-на-віч, так і дистанційно. За нашими даними, психологічної допомоги у процесі очної зустрічі з психологом потребують більшість громадян – 53,8 %, через текстові, друковані джерела (преса, інтернет-сайти, посібники тощо) – 42,3 %, через Телефон довіри – 3,9 % респондентів. Як бачимо, частка ДЗМІ у цьому переліку джерел психологічної допомоги є досить вагомою, а отже необхідність розгляду проблеми надання психологічної допомоги через медіа-текст є безперечною.

Зокрема досліджено, яку популярність у громадян має те або інше текстове джерело отримання психологічної допомоги і відповідно оцінка його ефективності. Так, лідером є «Виступи і лекції в Інтернеті» (44 %), не настільки ефектно виглядають «Наукові книги і збірники» (19 %) і «Газети» (15 %), трохи гірше – «Науково-популярні журнали» (13 %), аутсайдером виступають «Популярні журнали» (усього 9 %). Відносна популярність і задоволеність читачів інтернет-матеріалами може свідчити про перспективний розвиток цього інформаційно-комунікативного джерела, який стає все більш доступним і дійовим, а значить варто наголосити на доцільності підвищення відповідальності за якість

психологічної допомоги саме через інтернет-видання. Досить затребуваними і впливовими на свідомість людей залишаються друковані видання (посібники, газети і журнали). Оцінка ефективності психологічної допомоги через те чи інше джерело розміщалась у межах 4,7-2,4, і дещо знижений бал (із 5-ти) свідчить про певні кваліфікаційні прогалини, які варто додатково вивчати та аналізувати.

У даній статті зосереджено увагу на опосередкованому, непрямому виді спілкування, яке за формою може бути: інформативне або пізнавально-орієнтирне; діалогічне, конструктивне, гуманістичне; маніпулятивне, деструктивне, негуманістичне. З позицій гуманістичного підходу (Г. О. Балл, Дж. Бьюдженталь, Ф. Ю. Василюк, С. Д. Максименко, В. О. Моляко, К. Роджерс; В. О. Татенко та ін.), оптимальною є та якість стосунків, що зумовлює суб'єкт-суб'єктну взаємодію між комунікантами. Людина, яка потребує психологічної допомоги, має свідомо орієнтуватися у тому, що відбувається навколо неї і в світі, відновлювати і розвивати власну особистість, свій внутрішній світ, стосунки з людьми. Це стає можливим завдяки діалогу і через діалог.

Тема діалогу як співтворчості, продуктивної взаємодії у процесі навчання і виховання, психологічного консультування і психотерапії знайшла своє відображення у працях таких вчених, як М. М. Бахтін, І. Дзялошинський, Г. В. Дьяконов, З. Г. Кісарчук, В. О. Кудін, О. В. Копьйов, Є. Г. Осін, М. В. Папуча, Т. І. Ханецька та ін. Роботи вітчизняних і зарубіжних науковців присвячено проблемам діалогічного мислення як передумови особистісного розвитку (Н.І. Гринчишин, О.В. Діса, О.О. Кайдановська, О.М. Матюшкін, О.М. Петроє, І.І. Русинка, М. Фрідман, Е. Чаплеєвич та ін.).

Гуманістична психотерапія акцентує увагу на самопомочі (self-help), яку терапія заохочує і завдяки якій «працює». Терапевт може запропонувати клієнту: по-перше, безпечний простір для роботи, в якому клієнт може вести діалог і творчо мислити, експериментувати і отримувати досвід; по-друге, процедури, які клієнт може використати для створення нового особистого досвіду: по-третє, терапевт передає клієнтові власний інтерактивний досвід і забезпечує зворотний зв'язок [10, с. 128]. У ході діалогу

надзвичайно важливим є відкриття людиною сутнісних, буттєвих смислів та орієнтирів, насамперед у кризових умовах, з метою збереження цілісності і подальшого розвитку особистості як суб'єкта індивідуального і суспільного життя. Тому ми робимо наголос на гуманістичному, конструктивному, розвивальному, відкритому, суб'єкт-суб'єктному, «бахтінському діалозі» (термін «бахтінський діалог» вживано в працях В. С. Біблера, Р. В. Вязової, Н. О. Лихоманової, В. В. Молоченко, А. П. Петюренко та ін.).

Діалогічний вид спілкування є протилежним маніпулюванню, що виступає негуманною, деструктивною, руйнівною формою впливу, який здійснюється шляхом омані, спокушання людини до вигідних маніпулятору дій (Л. О. Данильчук, В. Г. Лемеш, В. М. Петрик, Є. Д. Скулиш та ін.). На жаль, різні ЗМІ використовуються як канали маніпуляції для тих, хто націлений зробити людину керованою, безвольною, безвідповідальною, нездатною правильно зрозуміти і самотійно оцінити будь-яку інформацію про події, явища, приймати відповідальні рішення. Чутки, відверта брехня, які некритично засвоюються й емоційно «підігриваються», і зовсім дезорієнтують людину, роблячи її легкою здобиччю в руках справного маніпулятора. Якщо діалог – це щира відкритість один одному і спілкуванню, то маніпулювання, навпроти, є прихований від опонента вплив на нього, на його систему ставлень і орієнтацій, пов'язаний з ігноруванням бажань і потреб, пригнобленістю особистості [3; 5; 9 та ін.]. Опираючись на деструктивний вплив можна, розвиваючи власне діалогічне мислення, діалог з самим собою («говорити із самим собою»), і «на холодну голову» обмірковувати отримувані повідомлення [9]. Діалог як властивість мислення розглядається в роботах Г. О. Балла, М. М. Бубера, С. Т. Ваймана, С. Ю. Курганова, О. М. Матюшкіна, Т. О. Флоренської, С. Ю. Степанова та ін. Діалогічне мислення, як зовнішній чи внутрішній діалог, є творчим мисленням, провідною формою якого є логіка діалога, а критичне мислення – автономним, творчим, ефективним (В. С. Біблер, В. О. Моляко та ін.).

Особлива роль діалогу належить комунікації через друковані, текстові засоби. Діалогічність полягає в двосторонній спрямованості тексту – як на автора, так і на читача (Р. Барт, М. М. Бахтін, У. Еко, Ю. М. Лотман та ін.). Текст, зауважує Н.

В. Чепелева, здійснює вирішальний психологічний вплив на свідомість реципієнта, дозволяючи керувати процесами сприймання та розуміння повідомлення, впливати не лише на когнітивну, а й смислову сферу особистості, стимулювати її розвиток [12]. Розуміння тексту являє собою складну мисленнєву діяльність, яка включає в себе аналіз – виділення у тексті інформативно значущих елементів, і синтез – об'єднання їх у єдине ціле. Відсутність синтезу свідчить про нерозуміння, і, навпаки, розуміння тексту виникає у той момент, коли здійснюється синтез (праці Г. С. Костюка, І. О. Синиці, С. Л. Рубінштейна та ін.). Необхідним засобом пізнання, крім логічних процедур і практики, є асоціація, інтуїція, емоційне сприйняття будь-якого твердження (А. В. Брушлинський). Для покращення сприймання психологічних текстів у буквених виданнях варто звертатися до образів та емоцій читача, що стимулює творче сприймання прочитаного, породження власних смислів, коли відбувається «самовизначення себе не тільки як суб'єкта сприймання, ознайомлення та привласнення цього тексту, але і як можливого співавтора і відносно автономного творця нового тексту (неотексту)», пише В. В. Рибалка [7, с. 330-331].

Діалогічне, конструктивне спілкування психолога з громадянами вимагає від сторін налаштованості на таку взаємодію, знання особливостей її проведення. Діалогічність стає можливою завдяки засобам написання тексту, а саме: послідовність, ясність, логічність, аргументованість думок, спираючись на потреби певної категорії постраждалих. Діалогічність тексту передбачує і реалізує зацікавленість партнерів один в одному і в обговорюваній темі, взаємодовіру і взаємоповагу, обопільну симпатію, прийняття і бажання розуміти одне одного, обмінюватися думками і переживаннями, переносити отримані знання на інші життєві ситуації. Діалогічний текст створює і залишає у людини, яка отримує психологічну допомогу, відчуття ясного і критичного усвідомлення змісту, бажання й далі розмірковувати над ним, зберігати, збагачувати особистий досвід і передавати його іншим, спонукає до пошуку варіантів виходу з критичної ситуації, передбачає власне судження й особистий вибір. Маніпулятивний текст, навпроти, нав'язує думки, орієнтири і конкретні шляхи вирішення ситуації, які вигідні маніпулятору, а нагальна для

людини (або групи людей) проблема зіграє роль «наживки» для керування свідомістю читача.

Діалогічне спілкування можна порівняти з пошуком гармонії, у нашому випадку – у тексті, і яка встановлюється між людьми через текст. Так, В. В. Клименко пише: «Предмети гармонійні при сприйманні переживаються як піднесене, прекрасне, краса, а дисгармонія – як низьке, потворне, бридке тощо. Гармонія предметів і явищ викликає в людини позитивні почуття і наповнює нас своєю енергією; дисгармонія – "випалює" енергію нашої душі і створює стан страждання» [4, с. 38]. А критичність виявляє пошук гармонії в докільлі [Там само, с.34], у тому числі, певно, і в матеріалах ЗМІ.

Аналіз наукових джерел показав, що для громадян України, які постраждали і продовжують страждати від воєнної агресії, важливими є прояви до себе довіри, поваги, любові, симпатії, співпереживання, співучасті, а також особиста здатність критично оцінювати події та інформацію, приймати самостійні відповідальні рішення, що є показниками діалогічної комунікації (праці автора за 2016-2017 рр., Електр. Бібліотека НАПН).

Розглянемо деякі результати пілотажного дослідження на підтвердження необхідності діалогічного спілкування між психологом і клієнтом. Зокрема, громадяни обох статей від 18 до 90 років так описують психолога, який спілкується діалогічно: «він активний, життєрадісний»; «розуміє з півслова», виявляє зацікавленість до проблеми, вислуховує, тактовно ставить запитання, не вивищуючи самого себе; спокійний, справедливий, охайний; «має високий рівень духовного потенціалу»; «вчить захищати і зберігати себе, свою особистість»; його текст грамотний, зрозумілий, викликає цікавість. Небажано, коли психолог «дає нетактовні поради», «упихає свої цінні вказівки», коли багатослівний, «лізе в душу», виявляє «емоційну холодність», «зверхність». Спілкуючись з фахівцем діалогічно, громадяни, навпаки, відчують позитивні емоції, увагу, повагу та інтерес до себе, бажання розмовляти, відвертість у стосунках, коли «приємно», «довіряєш», «хочеться прислухатися». Ці дані підтверджують необхідність саме діалогічних стосунків в системі «психолог-населення», уникнення спроб, аби «бути почутим», маніпулятивного впливу на сучасних громадян України.

Здатність вибіркового ставлення до відомостей і рекомендацій, їх вибагливе осмислення, внутрішня протидія явним чи замаскованим маніпулятивним впливам через ДЗМІ залежать від багатьох особистісних рис і якостей (спостережливості, відповідальності, критичності, здатності творчо і логічно мислити тощо), зокрема від такої суб'єктної якості як автономність.

У Г.С. Пригіна [6] «автономність» базується на симптомокомплексі особистісних якостей, який має назву «ефективна самотійність». За типологією дослідника суб'єкти можуть бути «автономні» (незалежні, самотійні), «залежні» (несамотійні) і «невизначені» (цей тип ще має назву «автономні-залежні» або «змішані»). Система суб'єктної регуляції «автономних» суб'єктів характеризується цілісністю, узгодженістю окремих функціональних компонентів. Структура системи суб'єктної регуляції «змішаних» суб'єктів дозволяє їм бути більш гнучкими при оцінюванні результатів своєї діяльності у порівнянні з «автономними» і «залежними». Функціональні компоненти системи суб'єктної регуляції «залежних» взаємопов'язані слабко, що позбавляє її цілісності і визначає низьку результативність діяльності таких індивідів. У «автономних» особистостей краще розвинута вибірковість уваги, вони не «застряють» на знайденому, а скоріш та ефективніше переходять до пошуку наступного способу вирішення проблеми. Такі суб'єкти мають більшу лабільність мислення, ніж залежні, у них на високому рівні сформовані індивідуальні понятійні структури. У своїх образах майбутнього, розглядаючи його у позитивній динаміці, вони вбачають велику кількість можливих змін, у той час як «залежні», навпаки дають негативний чи нейтральний прогноз майбутнього. У цілому «автономні» суб'єкти характеризуються раціональністю, «залежні» – ірраціональністю, а «змішані» – синтетичністю, тобто поєднують обидва типи інформаційного обміну [Там само, с. 176-177]. Згадані та інші характеристики типів суб'єктної регуляції поведінки так чи інакше впливають на сприйняття, розуміння інформації, використання її для оцінки і вирішення власних проблем.

Окрім того, вимагало доказу, що автономність, забезпечуючи суб'єкт-суб'єктні стосунки між тими, хто вступає у взаємодію, сприяє розвитку якості автономності у партнерів по комунікації. Ми припускали, що автономність читачів підтримується і певною мірою

залежить від автономності людей, які забезпечують якість текстової продукції у ДЗМІ, а саме редактора чи заступника (далі вживається «редактор») популярних, науково-популярних, науково-методичних видань або окремих рубрик газет і журналів, де розміщуються серед інших також статті на психологічні теми.

Для виявлення особистісно-типологічних особливостей суб'єктної регуляції діяльності застосовувався тест «Автономність—Залежність» Г. С. Пригіна, що діагностує типи людей: «автономних», «залежних» і «змішаних». Пілотажне дослідження за цією методикою показало, що «автономних» серед редакторів (різного віку, статі, стажу) виявився значний відсоток, що вказує на те, що автономність є важливою особистісною і професійною якістю для цієї категорії працівників (Рис. 1.).

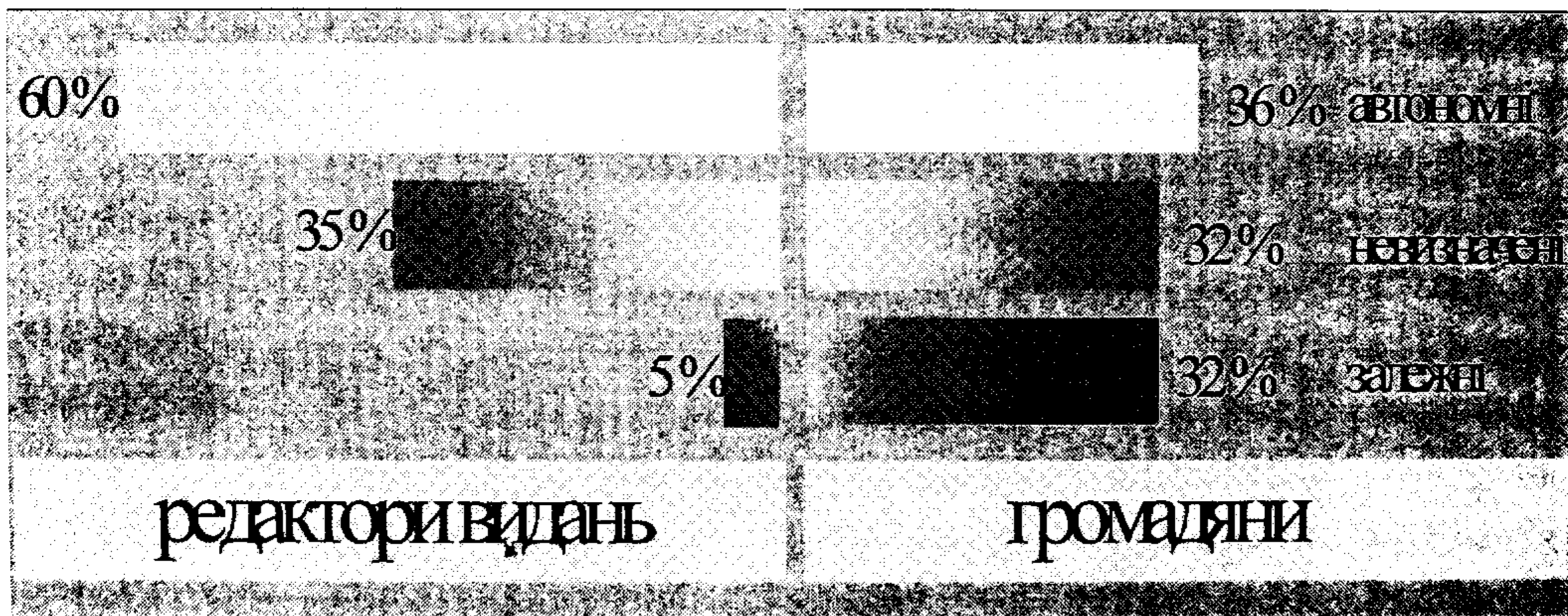

Рис 1. – Порівняльний розподіл редакторів вітчизняних видань (n = 20) та громадян України (n = 28) за рівнями суб'єктної регуляції діяльності (за методикою Г.С. Пригіна «Автономність—Залежність»)

Для порівняння таке само пілотажне дослідження було проведене серед громадян України. Незначна вираженість цієї суб'єктної якості у більшості опитаних вказує на необхідність її розвитку, адже від неї у певній мірі залежить здатність людини до діалогу і до опірності руйнівним маніпулятивним впливам. Цю думку можна підтвердити тим, що автономні редактори, а також автономні читачі виявляють схильність до текстів, що характеризуються діалогічністю.

Так, серед запитань анкети [2], яка пропонувалась редакторам видань, було наступне: «Для друку Вами відбираються матеріали: а) – суто інформативного, пізнавального змісту (загальні відомості, на кшталт психологічного лікнепу тощо): Завжди. Інколи. Ніколи. – потрібне підкреслити.; б) – які спонукають читача до роздумів, аналізу тексту, формування власної думки: Завжди. Інколи. Ніколи. – підкреслити; в) – як конкретні вказівки, рекомендації, поради, які не передбачають сумнівів читача, а спонукають до прямого наслідування: Завжди. Інколи. Ніколи. – підкреслити».

За допомогою аналізу розподілу частот даних, значна кількість – 40 % – опитаних редакторів, які на пункт б) дали відповідь «завжди» (15 % – «інколи» і 5 % – «ніколи»), відносяться до групи автономних. Залежні редактори в основному обирають продукцію, яка не передбачає критичності читача до тексту, формування ним власної думки (пункт в)). А пункт б) редакторами цього типу у 5 % випадків взагалі «ніколи» не ставиться за мету. Вибір пункту б) редакторами невизначеного типу становить 30 % «інколи» і 5 % – «завжди» [більш детально, Там само].

Отже, емпіричне дослідження засвідчило, що автономність редактора як риса особистості певною мірою пов'язана зі здатністю фахівця до діалогічної взаємодії. Ця якість проявляється безпосередньо у конкретних вимогах до авторських матеріалів, які, зі свого боку, спонукають читача до роздумів, аналізу тексту, формування власної думки: автономні редактори вимагають від авторів текст, який за пунктом б) анкети характеризується діалогічністю. І навпаки, залежність редактора знижує вимоги до психолога-автора щодо діалогічності його продукту. Серед вимог до тексту «автономні» (і частково «невизначені») редактори відносять зокрема: інформативність, логічність, точність, цільність, послідовність викладення думок, зв'язність, текст повинен бути актуальним, цікавим і корисним, має бути «розуміння проблеми», «правдивість», «повага до читача», щоб текст «надихав на творчість, добро, взаємодопомогу» – ці вимоги загалом відповідають ознакам діалогічності тексту. Натомість, «залежні» редактори здебільшого схиляються до статей, що сприяють пасивному засвоєнню інформації, орієнтують на конкретні поради, вказівки, настанови

ззовні, що передбачає певну піддатливість читача до маніпулятивного впливу.

Аналогічне запитання щодо вибору прийняттого тексту ставилось і громадянам («Послуговуючись психологічною допомогою через друковані ЗМІ, Ви обираєте статті: пункти а), б), в) ...»), аналогічно тому, які відповіді було запропоновано редакторам в анкеті). Виходить, що для більшості споживачів друкованої, текстової психологічної допомоги прийнятний такий виклад матеріалу, який містить як загальну інформацію, так й переважно таку, яка налаштовує на роздуми, формування особистої думки, «розмову» з автором статті, тобто передбачає *діалог з психологом*. Такі читачі відносяться до групи автономних особистостей. У той час як ті, хто віднесені до групи залежних людей, більш орієнтовані на конкретні вказівки і рекомендації психолога. Громадяни, які належать до групи змішаних, не віддають переваги певній формі викладення матеріалу, послуговуючись статтями, представленими у будь-який спосіб. Зазначимо, що інформативно-орієнтирний стиль статей (*пункт а*) як бажаний відмічається усіма типами респондентів, що вказує на те, що інформація важлива і доцільна при будь-якому викладі матеріалу, та *тільки від діалогічного чи маніпулятивного стилю спілкування автора з читачем залежатиме, чи буде повідомлення сприйматися як матеріал для роздумів, чи як пряма вказівка*.

Окрім того, зафіксовано, що тип суб'єктної регуляції (за Г. С. Пригіним) може впливати на вибір громадянами виду мас-медіа. Так, з Табл. 1. бачимо, що газети і журнали користуються більшою популярністю у автономних особистостей; Інтернет – у залежних; радіо, газети і телебачення – у невизначених. Це підтверджує, що друковане слово потребує аналізу, роздумів, а ТБ і Інтернет, певно, більш приваблюють своїм оформленням, не надто вимагаючи від людини критичності та відповідальності у сприйманні як психологічних, так і будь-яких інших текстів. Важливо підкреслити, що значна кількість українців, які характеризуються автономністю і невизначеністю (разом 68 %, Рис. 1.), вимагає від редакторів видань і психологів-авторів суб'єктної автономності, аби досягти діалогічності спілкування, що сприятиме опірності читача деструктивному впливу ДЗМІ.

Вибір (у відсотках) джерел отримання психологічної допомоги громадянами в залежності від типу суб'єктної регуляції діяльності

Джерела отримання психологічної допомоги	Типи суб'єктної регуляції діяльності			Усього
	автономні	невизначені	залежні	
Газети	60,0	40,0	0,0	100,0
Журнали	37,5	37,5	25,0	100,0
Телебачення	33,3	40,0	26,7	100,0
Інтернет	25,0	35,0	40,0	100,0
Радіо	25,0	75,0	0,0	100,0

Отримані дані свідчать про загалом позитивну тенденцію розвитку суб'єкт-суб'єктних, конструктивних, діалогічних стосунків вітчизняного психолога і клієнта, а також про перспективи цілеспрямованого підвищення (програми, семінари, курси, тренінги і т.ін.) комунікативної, діалогічної, писемної компетентності авторів психологічних текстів і редакторів видань, які їх відбирають і видають тепер та видаватимуть у майбутньому для широкого кола громадян України.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Особистісна автономність є важливою якістю суб'єкта-читача (а також слухача і глядача), бо робить можливим його діалог з текстом, а значить його автором.

Особистісна автономність є обов'язковою професійною якістю редакторів друкованих видань для сприяння встановленню діалогічної взаємодії психолога-автора тексту і клієнта-читача. Автономність редакторів виступає умовою становлення і вияву автономності авторів статей, що, у свою чергу, стає умовою підтримки і формування цієї суб'єктної якості у читача, який отримує психологічну допомогу через текстові ЗМІ.

Психолог гуманістичного спрямування має спілкуватися з населенням таким чином, аби подолати схильність людини покладатися на волю «сильного і авторитетного», а кріпити власну суб'єктну здатність активно творити своє життя, самотійно впливати на його якісні зміни. Конструктивна, підтримуюча і спрямовуюча діалогічна взаємодія між психологом-автором і

клієнтом-читачем сприяє опору маніпулятивним технологіям, бо допомагає людині думати, формувати власні оцінки і переконання, попереджає прийняття чужих думок і вказівок до дії без критичного їх осмислення, а значить робить людину вільною, відповідальною за своє життя і поведінку, тобто суб'єктом свого життя.

У більш широкому аспекті такі висновки можна розповсюдити і на будь-які інші матеріали у різноманітних ЗМІ. Росту діалогічної компетентності авторів літературних, політичних тощо текстів зараджує автономність редактора, завдячуючи якому авторський текст через інформаційний простір стає доступним для громадянина, а його автор через діалогічні стосунки з читачем (глядачам, слухачем) здатен компетентно допомогти людині глибше пізнати, зрозуміти і врешті-решт вирішити свої проблеми і не стати жертвою руйнівних маніпулятивних впливів.

Перспективним вбачається визначення психологічних умов і методів розвитку діалогічної компетентності клієнта-читача і медіа-психолога.

Список використаних джерел:

1. Балл Г. О применении категории «личность» в исторической психологии / Г. Балл : Матеріали інтернет-конференції «Пізнавальний та перетворювальний потенціал історичної психології як науки» (Одеса, ОНУ ім. І.І. Мечнікова, лютий 2012 р.). – Режим доступу: <http://forum.onu.edu.ua/index.php/topic.50820.html>
2. Гурлева Т. Автономність редактора друкованого видання: шлях до діалогу автора і читача / Тетяна Гурлева // Психолог, № 21-22, листопад-грудень 2017 р. – С. 9-17.
3. Дайер У. Как избавиться от комплекса жертвы / Уэйн Дайер. – Минск: «Попурри», 2010. – 336 с.
4. Клименко В.В. Структура психофізіологічних станів у професійному здійсненні особистості / В.В. Клименко / Психофізіологічні закономірності професійного самоздійснення особистості : монографія; за ред. О.М. Кокуна. Розділ 1.2. – К.: Педагогічна думка, 2015. – с.16-51.
5. Лемеш В.Г. Засоби маніпулятивного впливу у смисловому просторі англomовного медіатексту / В.Г. Лемеш. – Режим доступу: http://www.confcontact.com/20110929/fl_lemesh.php – Назва з екрана.
6. Прыгин Г.С. Психология самостоятельности: Монография / Г.С. Прыгин. – Ижевск, Набережные Челны: Изд-во Института управления, 2009. – 408 с.

7. Рибалка В.В. Словник із психології та педагогіки обдарованості і таланту особистості [Текст] : термінол. слов. / Валентин Рибалка ; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т обдаров. дитини, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. – 423 с.
8. Різун В. В. Теорія масової комунікації : підручник / В.В. Різун. – К. : Просвіта, 2008. – 260 с.
9. Русинка І.І. Психологія : навчальний посібник / Іван Іванович Русинка . – Київ : Знання, 2007 . – 367 с.
10. Смит Н. Современные системы психологии / Ноэль Смит / Пер. с англ. под общ. ред. А.А. Алексеева, – СПб.: ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2003. – 384 с.
11. Фромм Э. Человек для себя / Эрик Фромм. – Мн. : Коллегиум, 1992. – 253 с.
12. Чепелева Н.В. Текстова інформація як чинник психологічного впливу на свідомість реципієнта / Н.В. Чепелева // Технології розвитку інтелекту : Електр.наук.журн. – Том 1, № 2 (2011).

References transliterated

1. Ball G. O primenenii kategorii «lichnost'» v istoricheskoy psihologii / G. Ball : Materiali internet-konferencii «Piznaval'nij ta peretvorjuval'nij potencial istorichnoï psihologii jak nauki» (Odesa, ONU im. I.I. Mechnikova, ljutij 2012 r.). – Rezhim dostupu: <http://forum.onu.edu.ua/index.php/topic.50820.html>
2. Hurlieva T. Avtonomnist redaktora drukovanoho vydannia: shliakh do dialohu avtora i chytacha / Tetiana Hurlieva // Psykholoh, # 21-22, lystopad-hruden 2017 r. – S. 9-17.
3. Dajer U. Kak izbavit'sja ot kompleksa zhertvy / Ujejn Dajer. – Minsk: «Popurri», 2010. – 336 s.
4. Klymenko V.V. Struktura psykhofiziologichnykh staniv u profesiinomu zdiisnenni osobystosti / V.V. Klymenko / Psykhofiziologichni zakonomirnosti profesiinoho samozdiisnennia osobystosti : monohrafiia; za red. O.M. Kokuna. Rozdil 1.2. – K.: Pedagogichna dumka, 2015. – s.16-51.
5. Lemesh V.H. Zasoby manipulyativnoho vplyvu u smyslovomu prostori anhlomovnoho mediatekstu / V.H. Lemesh. – Rezhym dostupu: http://www.confcontact.com/20110929/fl_lemesh.php – Nazva z ekrana.
6. Prygin G.S. Psihologija samostojatel'nosti: Monografija / G.S. Prygin. – Izhevsk, Naberezhnye Chelny: Izd-vo Instituta upravlenija, 2009. – 408 s.
7. Rybalka V.V. Slovnyk iz psykholohii ta pedahohiky obdarovanosti i talantu osobystosti [Tekst] : terminol. slov. / Valentyn Rybalka ; Nats. akad. ped. nauk Ukrainy, In-t obdarov. dytyny, In-t ped. osvity i osvity doroslykh. – Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 2016. – 423 s.

8. Rizun V. V. Teoriia masovoi komunikatsii : pidruchnyk / V.V. Rizun. – K. : Prosvita, 2008. – 260 s.
9. Rusynka I.I. Psykholohiia : navchalnyi posibnyk / Ivan Ivanovych Rusynka . – Kyiv : Znannia, 2007 . – 367 s.
10. Smit N. Sovremennye sistemy psihologii / Nojel' Smit / Per. s angl. pod obshh. red. A.A. Alekseeva, – SPb.: PRAJM- EVROZNAK, 2003. – 384 s.
11. Fromm Je. Chelovek dlja sebja / Jerik Fromm. – Mn. : Kollegium, 1992. – 253 s.
12. Chepelieva N.V. Tekstova informatsiia yak chynnyk psykholohichnoho vplyvu na svidomist retsypiienta / N.V. Chepelieva // Tekhnolohii rozvytku intelektu : Elektr.nauk.zhurn. – Tom 1, # 2 (2011).

Hurlieva T. S. Personal autonomy of readers in resisting the destructive effect of media texts: the realities and prospects of development. The article presents the results of the study of the quality of autonomy of readers of print media as well as editors of written press. It has been established that the autonomy of the editor is connected with its dialogicity and affects the establishment of a dialogue between the author of the article (the psychologist) and the reader (the client), which affects the ability of the latter to resist the destructive influence of media texts in the times of hybrid war.

The paper outlines the development prospects of autonomy and dialogical interaction of the indicated parties of the communicative process - the reader, the author and the editor of the printed media.

Keywords: autonomy, dependence, subject adjusting, the printed media, dialogical text, destructive impact, dialogical communication, dialogical thinking, the psychologist as an author, a client as a reader, the editor of publication.

Відомості про автора:

Гурлева Тетяна Степанівна, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник лабораторії консультативної психології та психотерапії, Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ, Україна.

Hurlieva Tetiana Stepanivna, Candidate of Psychological Sciences, Senior Research Fellow at the Laboratory of Counseling Psychology and Psychotherapy, G.S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

t.s.gurleva@gmail.com

РЕФЕРАТ

Гурлева Т.С.

Особистісна автономність читачів в опірності деструктивному впливу медіа-текстів: реалії та перспективи розвитку

У статті розглядаються важливість та особливості розвитку у громадян сучасної України, що послуговуються психологічною допомогою фахівців через медіа-тексти на актуальні теми, такої суб'єктної якості як особистісна автономність. Показано, що якість автономності сприяє здатності читача опиратися деструктивному, агресивному, ворожому інформаційному впливу ЗМІ в умовах гібридної війни. Автор доводить, що автономність виявляється, підтримується і формується під впливом і у процесі діалогічного спілкування автора статті-психолога і клієнта-читача. Конструктивний діалог створює психологічні умови для правильного сприйняття читачем інформації, критичного ставлення до неї, формування власної точки зору стосовно прочитаного, своєї принципової позиції щодо вирішення тієї чи іншої життєвої ситуації або проблеми. Автономність як важлива риса діалогічності вивчалась за допомогою тесту Г.С. Пригіна «Автономність-Залежність» і анкети, розробленою автором даної статті. У дослідженні брали участь українські громадяни і редактори (чи їх заступники) вітчизняних друкованих, текстових ЗМІ. Зокрема встановлено, що серед редакторів більше число автономних особистостей, ніж серед населення-читачів, що дає змогу говорити про те, що автономність є важливою якістю професіонала-редактора ДЗМІ, а значить у певній мірі може сприяти розвитку автономності психолога, який подає свою статтю до редакції, і читача, який спілкується з фахівцем через текст. Ця думка підтверджується даними про те, що автономні редактори орієнтують авторів статей на діалог з потенційним читачем, а неавтономні – більш зосереджені на чітких вказівках і рекомендаціях, які представляє у своєму матеріалі психолог.

У даній статті акцентується увага на ланцюжку: «Редактор–Психолог-автор–Клієнт-читач» для встановлення діалогу між автором і отримувачем допомоги, укріплюючи здатність останнього до критичного ознайомлення з текстами як психологічної тематики,

так і з будь-якими іншими матеріалами у різних ЗМІ, до опірності деструктивним маніпулятивним впливам. Наголошується на важливості розвитку у громадян сучасної України здатності до конструктивного, дієвого, гуманістичного діалогу між людьми.

Ключові слова: автономність, залежність, суб'єктна регуляція, друковані ЗМІ, медіа-текст, діалогічний текст, деструктивний вплив, діалогічне спілкування, діалогічне мислення, психолог-автор, клієнт-читач, редактор вида

**ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ ІМЕНІ Г. С. КОСТЮКА
НАПН УКРАЇНИ**

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ :

**ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ ІНСТИТУТУ ПСИХОЛОГІЇ
ІМЕНІ Г. С. КОСТЮКА НАПН УКРАЇНИ**

**Том III
КОНСУЛЬТАТИВНА ПСИХОЛОГІЯ І
ПСИХОТЕРАПІЯ**

Випуск 13

Київ 2017

УДК 159.9(08)

ББК 88я43

А 43

*Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Інституту психології
імені Г. С. Костюка НАПН України (протокол № 11 від 10 листопада 2016 року)*

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 17847-6693ПР від 10.06.2011*

*Збірник внесено до Переліку наукових фахових видань України в галузі психологічних
наук (Наказ МОН України № 1021 від 7.10.2015 р.)*

Головний редактор:

Максименко С. Д. — дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор

Заступник головного редактора:

Чепелєва Н. В. — дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор

Відповідальні секретарі:

Слободяник Н. В. — кандидат психол. наук (друкована версія)

Вернік О. Л. — кандидат психол. наук (електронна версія)

Редакційна колегія:

Моляко В. О., дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор;

Балл Г. О., член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, професор;

Карамушка Л. М., член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук,

професор; *Смутьсон М. Л.*, член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук,
професор; *Кокун О. М.*, доктор психол. наук, професор;

Максимова Н. Ю., доктор психол. наук, професор;

Москаленко В. В., доктор філос. наук, професор;

Швалб Ю. М., доктор психол. наук, професор;

Піроженко Т. О., доктор психол. наук, професор.;

Кісарчук З. Г., кандидат психол. наук, ст. н. с.;

Музика О. Л., кандидат психол. наук, професор;

Терещук А. Д., кандидат психол. наук, ст. н. с.;

Члени міжнародної редакційної колегії

Антон Фабіан, професор, доктор габілітований, завідувач кафедри соціальної роботи,
Університет Павла Йозефа Шафаріка в Кошицях (Словаччина);

Марек Палюх, професор надзвичайний, доктор габілітований гуманітарних наук,
завідувач кафедри соціальної педагогіки в Інституті педагогіки Жешівського університету
(Польща);

Евген Глива, професор, доктор філософських наук з психології, іноземний член НАПН
України (Австралія);

Роман Трач, професор, доктор філософських наук, іноземний член НАПН України
(США); *Альфред Притц*, професор, доктор з психології та педагогіки, ректор університету імені
З. Фрейда (Австрія).

A-43   **Актуальні проблеми психології Т. III: Консультативна психологія і психотерапія: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України/ За ред. Максименка С. Д. – Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України; — Вінниця: ФОП Рогальська І.О., 2017. – Вип. 13. – 264 с.**

ISBN 0978-617-7556-25-0

У збірнику наукових праць продовжується обговорення питань психологічної допомоги людям, що пережили важкі стресові події – умов формування допомагаючих стосунків “психотерапевт – клієнт” у роботі з внутрішньо переміщеними особами (дорослими і дітьми), особливостей медико-психологічної реабілітації учасників АТО та психологічної підтримки членів їхніх родин, чинників виникнення та загострення негативних емоційних станів у волонтерів – психологів/психотерапевтів, проблеми опірності читачів деструктивному впливу медіа-текстів тощо.

У збірнику представлена також окрема рубрика з концептуальних і методичних питань психоаналізу та психодинамічної терапії.

Збірник адресується фахівцям у галузі консультативної психології та психотерапії — як науковцям, так і практикам, викладачам вищих навчальних закладів, аспірантам, студентам, а також усім, кого цікавлять актуальні проблеми сучасної психотерапії та психологічного консультування, зокрема питання психологічної, психотерапевтичної та реабілітаційної допомоги постраждалим.

A-43   **Actual Problems of Psychology: G. S. Kostyuk Institute of Psychology NAPS Ukraine / Ed. S.D. Maksymenko. – Vol. III: Counselling Psychology and Psychotherapy – Vinnitsa: PPE Rogalskaya I.A., 2017. – Issue 13. – 264 p.**

ISBN 0978-617-7556-25-0

The collection of scientific works continues the discussion of psychological assistance to people who survived severe stress events – the conditions for the formation of aiding relations "therapist-client" in working with internally displaced persons (adults and children), the peculiarities of medical and psychological rehabilitation of ATO participants and psychological support of their members families, factors of occurrence and exacerbation of negative emotional states in volunteers - psychologists/psychotherapists, problems of resistance of readers to the destructive influence of media texts.

The collection also presents a separate section on the conceptual and methodological issues of psychoanalysis and psychodynamic therapy.

The collection is addressed to experts in the field of counseling psychology and psychotherapy - both scientists and practitioners, teachers of higher educational institutions, postgraduate students, students, as well as all those who are interested in the actual problems of modern psychotherapy and psychological counseling, in particular the issue of psychological, psychotherapeutic and rehabilitation care for the victims.